

Іванцев Н. І., кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної
та клінічної психології

*ДНУЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ, Україна*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ

У великій кількості наукових публікацій наводяться численні приклади тих трансформацій свідомості людини, що відбуваються під впливом матеріальних умов життя людини і пов'язаних з ними обмеженнями у сфері задоволення людиною своїх вторинних, духовних потреб. Зручною ілюстрацією безумовності дії фактора соціального порядку слугує соціально-культурна ситуація життєздійснення особистості, що склалася внаслідок розриву відносно стабільних умов життєдіяльності людини, головним чином у сфері економічних відносин.

Прикладів доведення виняткового значення економічного фактора (добробуту) на цілісний психоемоційний розвиток людини, що містяться у соціологічних і соціально-психологічних публікаціях останнього десятиріччя, можна навести достатню кількість. Попри різні варіації у процедурах і завданнях цього напрямку всі вони збігаються на констатації безпосереднього зв'язку між руйнацією ціннісної свідомості людини і станом матеріального становлення суспільства.

Цікаві міркування щодо проблеми співвідношення суспільного (соціальної цінності) та індивідуального (суб'єктивні цінності) навела К. О. Абульханова-Славська [1]. За даними авторки, усвідомлення відсутності у суспільстві (соціальної дійсності, зокрема) правових і моральних норм призводить до утворення типів особистості із притаманними їм типами свідомості, утворення і особливості яких виявляються залежними від насиченості життя цих типів моральними протиріччями. Відповідно до цього виявляються відмінності розвитку у зазначених типів провідних ставлень особистості до себе, до інших та атрибуція ставлень інших до себе. Звідси робиться висновок про те, що за відсутності в суспільних відносинах правових (ціннісних) норм, авторитарний спосіб регуляції останніх знижується до індивідуального рівня і закріплюється на ньому у вигляді певної структури індивідуальної (ціннісної) свідомості. Отже, перешкодою цьому має стати визначення насамперед характеру (міри) розуміння (рефлексивності) людиною моральної свідомості, її здатності визначати і виокремлювати мо-

ральні протиріччя, чому повинно слугувати визнання суспільством моральної відповідальності як головної соціальної цінності.

За припущенням одних вчених, сучасні навчально-виховні (освітні) заклади мають покласти у підґрунтя своєї виховної роботи передовсім ті цінності, що складають загальнолюдський характер: совість, сором, любов, терпимість, співчуття, співпереживання, повагу, шану, обов'язок, свободу; останні повинні узгоджуватися зі структурою національних цінностей, до якої входять мова, література, народна культура, ставлення до праці, ідентифікація «Я» як українця, традиції, звичаї, рівність, братерство, любов.

Натомість, аналізуючи існуючі джерела з порушеної теми, можна зустріти інше бачення, суть якого полягає у доречності класифікувати існуючі уявлення про загальнолюдські цінності через позначення сфери спрямування особистості за допомогою такої ієрархії: сутнісно-життєві (уявлення про добро, зло, щастя, сутність і сенс життя), вітальні (здоров'я, життя, добробут, сім'я, родина, безпека, освіта), суспільні (працелюбність, соціальний статус), міжособистісні (чесність, доброзичливість, альтруїзм), демократичні (свобода совісті, слова), партикулярні (приналежність до сім'ї), трансцендентні (віра в Бога, абсолют). Наведені дані у свою чергу дають можливість розробити більш загальнішу класифікацію ціннісної системи, зокрема виділити трансцендентні (душа, віра, надія, любов, покаяння), соціоцентричні (уявлення про людину як вищу цінність, гуманізм тощо) і антропоцентричні (автономність, самореалізація і таке інше) [2].

Намагання у пошуку «єдиноправильного» смислу загальнолюдських цінностей не припиняються і сьогодні. Як відомо, була здійснена спроба такого узагальнення дослідником О. М. Олексюком, який обмежив перелік названих цінностей шістьма: добро, краса, істина, любов, гармонія, духовність. Наступною з небагатьох спроб розв'язати питання про співвідношення загальнолюдських (справедливість, свобода, рівність, демократія, толерантність, миролюбність, релігія) і національних (традиції, звичаї українського народу, настанови, заповіді, норми, ідеали) цінностей та засоби трансформації їх у зміст виховної роботи (мова, мистецтво, історія, родинне виховання) належить вченому П. Р. Ігнатенку, який, не відкидаючи доцільності такої класифікації, вважає доречним розуміння останніх як неподільної єдності (загальнолюдськими, за автором, є національні цінності, збагачені культурою інших суспільств, тому національними припустимо вважати ті самі загальнолюдські, що постають у національному забарвленні).

Отже, введення у контекст досліджень ціннісної проблематики поняття загальнолюдських цінностей не викликає сумнівів, так само, як і значущість останніх як ціннісного утворення окремої особистості надіндивідуальної

(соціальної) реальності, опанування якої, як слушно зауважується, належить до однієї із фундаментальних проблем існування людини як такої.

У своєму емпіричному заломленні проблема ця редукується до не менш складного питання визначення механізму, умов і особливостей переходу загальнолюдських цінностей (як продукту культурно-історичного досвіду людства) у факт індивідуальної свідомості і фактор саморегуляції особистості. «Буття цінностей у структурі особистості індивідів, – констатує Д. О. Леонт'єв, – є не лише емпіричною очевидністю і теоретично визнаним загальним місцем, а й логічною умовою існування предметно втілених цінностей, адже предметне втілення відбувається лише через цілеспрямовану діяльність людей, що зорієнтована на ці цінності. Мотивація такої діяльності походить не від абстрактних соціальних цінностей, а від особистісних цінностей індивідів; лише отримавши форму особистісної цінності, ціннісний ідеал може знайти шлях до предметного втілення» [3]. За таким трактуванням поняття цінності у психологічному вимірі окреслюється поняттям «особистісна цінність», яке набуло у сучасній педагогічній психології особливого статусу.

У загальному тлумаченні під особистісними цінностями розуміються форми функціонування смислових утворень індивіда, усвідомлювані узагальнені смислові утворення, внутрішні носії соціальної регуляції поведінки, що за своєю природою складаються з єдності емоційних переживань (пристрасності) і актуальних потреб життєдіяльності індивіда. Це означає, що смислові утворення, репрезентантами яких постають особистісні цінності, можуть бути зрозумілими лише за умов їх вияву в певному життєвому контексті (в актах прийняття рішення, здійснення вчинку або обрання з існуючих альтернатив життєвого вибору тощо), у ставленні особистості до основних сфер життя.

«Опинившись перед вибором, ми зазвичай обираємо альтернативу, що допомагає нам розширювати власне розуміння мінливої реальності і своїх можливостей пристосування до неї. Ми вносимо необхідні уточнення у «Я-концепцію», в інтерпретацію змісту свого життя, пошуки його сенсу, оцінку міри самореалізації. Вибір має складну, багаторівневу детермінацію, і його ціннісна детермінанта є чи не найголовнішою» [2]. Вибір, погоджується А. М. Айламазян, стає центральною ланкою особистісної регуляції. Змістом і спрямованістю виборів у аксіологічному полі відношень людини, активністю останньої у досягненні певної цінності характеризується у кінцевому підсумку й сама особистість як така. «Особистість виявляється там, де людина починає активне ставлення до своїх природжених і набутих властивостей, до своїх бажань і потягів, до своїх ситуативних мотивів і починає співвідносити їх із більш широким контекстом, стоїть перед завданням вибору, необхідністю подолання, придушення того чи іншого потягу заради інших цінностей, інших мотивів

людини». Критерієм здійснюваних особистістю виборів як ціннісних не може, за Т. М. Титаренко, не бути той, що становить його цінність для його носія, тобто для самої особистості у задоволенні її потреб у самозростанні, самотворенні, самовияві, у розв'язанні особистісних завдань і цілей. А отже, слушно зауважує відома українська дослідниця Л. В. Сохань, «у новій соціальній ситуації втрачає свою ефективність пасивно-адаптивна модель соціалізації індивіда, типова для стабільного суспільства, і набуває пріоритетного значення діяльнісно-іноваційна, що вимагає від особистостей психологічної готовності і здатності до індивідуального, творчого самовизначення і самоздійснення: визначенню свого місця у суспільстві і виборі соціальних ролей: самозміни себе і зміни життєвих обставин у динамічному розвитку світу і в умовах суспільної нестабільності; пошуку і реалізації альтернативних шляхів і засобів самоактуалізації; організації кваліфікованої психологічної допомоги собі у критичних життєвих ситуаціях на основі сучасних знань і програм».

Установка на саморозвиток, самоактуалізацію, самоздійснення зовсім не означає абсолютизацію індивіда і протиставлення його суспільству, що виявилися у глибинній психології, біхевіоризмі і гуманістичній психології, принаймні в минулому столітті, а лише підкреслюють необхідність зміни пріоритетів дослідження ціннісної свідомості щодо відвертого ототожнення індивідуальної системи цінностей людини (варіанта) із соціально унормованими приписами і нормами (інваріанта).

Література:

1. Абульханова-Славская К.А. О путях построения типологии личности // Психологический журнал. – 1983. – № 1. – С. 14-29.
2. Олексюк О.М. Проблема формування духовного потенціалу студентів // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 2. – С. 47-48.
3. Леонтьев Д.А. От социальных ценностей к личностным // Вестник МГУ. Сер. 14. Психология. – 1997. – № 1. – С. 20-27.